

“Школа вывучэння Вялікага княства Літоўскага”: з досведу павышэння кваліфікацыі маладых гісторыкаў

Наталля Сліж, Сяргей Салей

Наталля Сліж — кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін Гродзенскага філіяла Інстытута сучасных ведаў, абараніла дысертацыю па тэме “Шляхецкая сям’я ў ВКЛ у 16-17 стст.”; каардынатар навуковых праектаў Гродзенскага абласнога грамадскага аб’яднання маладых навукоўцаў “ВІТ”.

E-mail: magistra-v@mail.ru

Сяргей Салей — сябар праўлення Гродзенскага абласнога грамадскага аб’яднання маладых навукоўцаў “ВІТ”, загадчык аддзела замежных сувязей Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта, займаецца палітычнымі адносінамі ВКЛ і Маскоўскага княства ў 16 ст.

E-mail: ssalei@yahoo.com

14

Пасля распаду СССР беларуская гістарычная навука, як і навукі рэспублік, якія ўваходзілі ў склад гэтай краіны, апынулася перад шэрагам разнастайных навуковых і метадалагічных праблем. Гістарыяграфія пакінула ў спадчыну марксісцкую метадалогію, якая даўно ўжо састарэла і не дазваляла вырашаць многія навуковыя пытанні. У свой час гэта быў адзіны правільны падыход у гістарычнай навуцы. Ён не дазволіў новым павесам укараніцца ў беларускую гістарыяграфію. Абмежаванні і забароны былі таксама і ў выбары тэмаў даследавання. Не ўхвалялася вывучэнне гісторыі Беларусі перыяду Вялікага княства Літоўскага (далей — ВКЛ), бо гэта супярэчыла ідэалагічнаму канцэпту “Масква — адзіны правамоцны цэнтр яднання славянскіх земляў”. Гісторыкам-медывістам дазвалялася распрацоўваць толькі сацыяльна-эканамічныя пытанні, пераважна з гісторыі сялянства. Працы навукоўцаў павінны былі даказаць “эксплуатацыю і прыгнёт беларускіх сялян літоўскімі феодаламі”. Пасля 1991 г. у Беларусі адбываецца сапраўдны выбух цікавасці да гістарычных даследаванняў ВКЛ. Напрыклад, працы М. Ермаловіча прымусілі пачаць паглядзець на гісторыю Беларусі і яе дзяржаўнасці. У параўнанні з савецкім перыядам найноўшая беларуская навука зрабіла сапраўдны прарыв, больш шырока сталі распрацоўвацца тэмы па палітычнай, культурнай, рэлігійнай, сацыяльнай гісторыі ВКЛ. Аднак праблемы метадалагічнага плана шмат у чым засталіся нявырашанымі, нягледзячы на існаванне аспірантуры, якая прызвана па сваёй сутнасці акцэнтаваць увагу менавіта на гэтым. Да вышэй адзначаных праблем дадаўся разрыв сувязей паміж навукоўцамі суседніх краін і недахоп інфармацыі пра дасягненні замежных навукоўцаў. Склаўшаяся сітуацыя, на жаль, не спрыяла развіццю маладых гісторыкаў.

Адсутнасць гістарычнай пераемнасці, магчымасцей для ўдасканалення ведаў, атрымання інфармацыі пра новыя метады і тэхналогіі ў сусветнай навуцы сталі прычынай таго, што ў 2001 годзе Гродзенскае абласное грамадскае

аб’яднанне маладых навукоўцаў “ВІТ” распачало доўгатэрміновую навуковую праграму “Вывучэнне Вялікага княства Літоўскага”. Каардынацыяй праграмы займаюцца Сяргей Салей, Наталля Сліж і Сяргей Каўн*.

Першым крокам дадзенай праграмы стала рэалізацыя праекта “Школа вывучэння Вялікага княства Літоўскага”, які быў накіраваны на павышэнне кваліфікацыі маладых даследчыкаў ВКЛ у змесце, метадалогіі і метадах даследавання ды выкладання на ўзроўнях ведання, разумення і прымянення (па класіфікацыі адукацыйных мэтаў Б. Блума).

Апісанне праекта

Удзельнікамі праекта “Школа вывучэння Вялікага княства Літоўскага” сталі аспіранты, маладыя кандыдаты навук, а таксама студэнты старэйшых курсаў з Полацка, Мінска і Гродна, усяго — 24 чалавекі. Трэба адзначыць, што Грамадскае аб’яднанне “ВІТ” і раней рэалізоўвала навуковыя праекты, але ў гістарычным накірунку гэта быў дэбют, які атрымаўся даволі паспяховым і меў рэзананс па ўсёй краіне.

У аснову “Школы вывучэння ВКЛ” была пакладзена правядзенне цыкла школ-семінараў па базавых курсах: крыніцазнаўства, метадалогія і метады даследавання, гістарычная інфарматыка, інтэрактыўныя метады навучання. Гэтыя тэмы былі абраны невыпадкова, бо з іх вывучэння павінен пачынаць працу кожны гісторык. Аднак у ВНУ Беларусі маладыя гісторыкі атрымліваюць не навукова-практычную, а агульна-тэарэтычную падрыхтоўку. Такія веды пасля цяжка выкарыстаць пры распрацоўцы канкрэтнай навуковай тэмы. Акрамя гэтага, сістэма навучання ва ўніверсітэтах даволі кансерватыўная і з цяжкасцю ўспрымае новыя павевы ў метадалагічных і навучальных накірунках, таму студэнты не заўсёды маюць магчымасць азнаёміцца з асаблівасцямі развіцця гістарычнай навукі на

* Сяргей Каўн — выкладчык кафедры крыніцазнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, сфера навуковых інтарэсаў — сацыяльна-эканамічная гісторыя ВКЛ у 16-17 стст., метадалогія і метады даследавання.

сучасным этапе. Вывучэнне Вялікага княства Літоўскага патрабуе ад гісторыка грунтоўнай падрыхтоўкі. Ён павінен ведаць беларускую, польскую, украінскую, рускую, лацінскую, старабеларускую, старопольскую, літоўскую, англійскую і нямецкую мовы хаця б на ўзроўні чытання і разумення, арыентавацца ў спецыфіцы крыніц, асаблівасцях эпохі і г.д. Падрыхтаваць такога спецыяліста вельмі складана. Многія беларускія навукоўцы самастойна ўдасканальваюць свае веды, каб на добрым узроўні займацца абраным накірункам. Таму актуальнасць і неабходнасць атрымання адпаведных базавых ведаў для беларускіх малярых вучоных была відавочнай.

У рамках праекта было праведзена чатыры школы-семінара: "Крыніцы па гісторыі ВКЛ", "Метадалогія і метады даследавання", "Гістарычная інфарматыка" і "Інавацыйныя метады навучання". Яны праводзіліся на працягу 2001-2002 навучальнага года з інтэрвалам у адзін-два месяцы. Кожны семінар доўжыўся тры дні, прычым графік заняткаў быў вельмі шчыльным — працоўны дзень пачынаўся з 9:00 і заканчваўся каля 19:00. Заняткі па кожнай тэме мелі лекцыйна-практычную структуру: першая частка — лекцыя з тэарэтычным прадстаўленнем праблемы і яе абмеркаваннем, а другая — практычная, на якой слухачы спрабавалі выкарыстаць атрыманыя веды, рабілі свае прэзентацыі і дыскавалі. Перад пачаткам школы-семінара ўдзельнікам праекта дасылалася папярэдняя праграма з пазначэннем асноўнага тэматычнага накірунка школы, і слухачы мелі магчымасць заявіць на кожную сесію дзве кароткія прэзентацыі сваіх уласных напрацовак па адпаведных тэмах.

Для выкладання на школе былі запрошаны вядучыя замежныя і айчыныя спецыялісты: Янош Бак (Венгрыя), Герхард Ярыц (Аўстрыя), Георгій Галенчанка, Аляксандр Краўцэвіч, Аляксей Груша, Галіна Дзербіна, Валянцін Голубеў, Геннадзь Семянчук, Аляксандр Нечухрын, Дзмітрый Яцкевіч, Міхаіл Вайтовіч, Дзмітрый Карпіевіч, Алена Карпіевіч, Дзмітрый Губарэвіч, Сяргей Каўн, Сяргей Салей і Наталія Сліж.

Як адзначалася раней, кожная са школ-семінараў была прысвечана пэўнаму тэматычнаму накірунку. На першай школе разглядалася агульнаеўрапейская класіфікацыя крыніц і класіфікацыя крыніц па гісторыі ВКЛ. Нягледзячы на публікацыі падручнікаў і артыкулаў, гэтая тэма на сённяшні дзень не з'яўляецца да канца распрацаванай і таму не згубіла сваёй актуальнасці, бо ад кожнага даследчыка ў дысертацыі патрабуецца асобны параграф, дзе неабходна прадставіць і прааналізаваць выкарыстаныя пры вывучэнні тэмы крыніцы. Таму на занятках разглядалася метадыка даследавання гістарычнай крыніцы і магчымасці яе інтэрпрэтацыі. Атрыманыя веды далі магчымасць слухачам удасканаліць распрацоўкі па крыніцазнаўчай базе сваіх даследаванняў.

Многія беларускія гісторыкі заўважаюць, што найбольш слабы бок кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый — метадалогія і метады даследавання. Часам здараецца, што даследчыкі не валодаюць інфармацыяй пра асноўныя метадалагічныя накірункі ў сусветнай навуцы і акрамя традыцыйных метадаў даследавання нічога не могуць прапанаваць у сваёй тэме, а гэта, у сваю чаргу, значна звужае магчымасці даследчыка ў інтэрпрэтацыі крыніц і, адпаведна, у такіх працах зрэдку сустракаюцца арыгінальныя высновы. Таму другая школа-семінар была прысвечана менавіта гэтай праблеме. На ёй разглядаліся як традыцыйныя, так і інавацыйныя метады гістарычнага даследавання: семіётыка, герменеўтыка, гендэрная тэорыя, рэтраспектыўны метады і інш.

Трэцяя школа была накіравана на азнаямленне з асноўнымі накірункамі ў гістарычнай інфарматыцы. Камп'ютэр стаў зараз неад'емным інструментам гісторыка. Яго можна выкарыстоўваць не толькі для набору тэкстаў, але таксама для статыстычнай апрацоўкі крыніц, пабудовы дыяграм і карт, а таксама распрацоўкі баз гістарычных дадзеных. Гэты падыход можна выкарыстаць у большасці гістарычных даследаванняў, што і пацвердзілі ўдзельнікі праекта ў сваіх працах.

У сувязі з тым, што большасць беларускіх навукоўцаў-гісторыкаў працуе ў сферы адукацыі і выкладае ў ВНУ, увага чацвёртай школы-семінара сканцэнтравалася на інавацыйных метадах навучання. На гэтым семінары ўдзельнікі праз уласны досвед даведаліся, як можна выкладаць гісторыю цікава з дапамогай актыўных метадаў навучання.

Асноўнымі метадамі, якія выкарыстоўваліся пад час першых трох школ-семінараў, былі праблемная лекцыя з абмеркаваннем, прэзентацыі навуковых праектаў, дыскусія. Чацвёртая школа была інтэрактыўнай як па змесце, так і па метадах, выкарыстаных трэнерамі: праз непасрэдны асабісты ўдзел слухачы пазнаёміліся з метадыкамі правядзення інтэрактыўнай гульні, ролевай гульні, вывучэння казусаў, лекцыя з працэдурай паўз і г.д.

Складовай часткай кожнай школы-семінара быў адмысловы блок па атрымання зваротнай сувязі ад слухачоў і планаванні выкарыстання атрыманых ведаў і навыкаў ва ўласнай навуковай і выкладчыцкай працы ўдзельнікаў праекта, а таксама іх сумесных дзеянняў па распаўсюджванні і прымяненні атрыманай інфармацыі. Трэба адзначыць, што большасць удзельнікаў паказалі сябе адкрытымі да новых ведаў і зменаў, што паспрыяла ўсталяванню эфектыўнай камунікацыі ўдзельнікаў праекта як пад час яго рэалізацыі, так і пасля яго сканчэння.

Па выніках праекта былі сабраны матэрыялы для двух навуковых зборнікаў: "Вялікае княства Літоўскае: метадалогія і метады даследавання" і "Вялікае княства Літоўскае: гістарыяграфія і крыніцы". Першы зборнік ужо выйшаў у свет. У ім змешчаны артыкулы як па традыцыйных гістарычных метадах даследавання, так і па новых метадах, якія зараз шырока прымяняюцца ў еўрапейскай навуцы. Асаблівасцю дадзенага выдання стала тое, што метады даследавання і іх выкарыстанне былі праілюстраваны на прыкладзе аналізу крыніц ВКЛ. Гэтая інфармацыя можа быць карыснай як пачынаючым, так і дасведчаным гісторыкам. Выданне дае магчымасць азнаёміцца з матэрыяламі "Школы вывучэння ВКЛ" тым, хто не змог прыняць удзел у яе працы.

Ацэнка праекта

Для таго каб прааналізаваць уплыў праекта "Школа вывучэння ВКЛ" на навуковую грамадскасць, арганізатары прадуладзелі шматузроўневую сістэму адсочвання яго эфектыўнасці. Ацэнка праекта была заснавана на мадэлі Д. Кіркпатрыка і праводзілася на ўзроўнях **(1) рэакцыі**, ці атрымання першаснай зваротнай сувязі ад слухачоў на кожнай сесіі, **(2) засваення**, ці адсочвання тых зменаў, якія адбываліся з узроўнем ведаў удзельнікаў пад час кожнай школы-семінара, **(3) паводзінаў**, ці аналізу выкарыстання атрыманых удзельнікамі ведаў і ўменняў у іх практычнай дзейнасці і **(4) эфекта**, ці адсочвання таго, наколькі вынікі праекта адбіліся на агульным узроўні беларускай гістарычнай навуцы і, у прыватнасці, на ўстановах, якія прадстаўлялі ўдзельнікі праекта.

На практыцы гэта адбывалася наступным чынам:

- (1) Як пасля кожнага тэматычнага блока, так і на адмысловай сесіі па падсумаванні кожнай школы-семінара, адбываўся вольны абмен думкамі наконт таго, што са змястоўнай часткі спадабалася больш, а што менш, ці з'яўляюцца прапанаваныя тэмы прымяняльнымі на практыцы альбо не зусім. Напрыканцы кожнай школы праводзілася анкетаванне ўдзельнікаў, што дало магчымасць арганізатарам даведацца пра тое, як маладыя навукоўцы **рэагавалі** на яе змест і зрабіць з гэтага высновы для далейшага ўдасканалення ў метадычным і арганізацыйным планах. Паводле ацэначнай анкеты большасць слухачоў адзначылі, што семінары былі для іх вельмі карыснымі, удзельнікі засталіся задаволеныя сваёй працай, камунікацыяй, зместам і метадыкай правядзення заняткаў.
- (2) Адмысловая анкета была распрацавана арганізатарамі для ацэнкі **засваення** ўдзельнікамі матэрыялу школ-семінараў. Слухачы пералічвалі найбольш карысныя, з іх пункту гледжання, тэматычныя блокі, а таксама канкрэтныя веды і ўменні, якія яны збіраюцца выкарыстоўваць у сваёй даследчыцкай ці выкладчыцкай дзейнасці. Сярэдняя адзнака карыснасці прапанаваных тэмаў была 1,8 па 2-бальнай шкале. Гэта сведчыць, што абраныя тэмы заняткаў былі запатрабаваныя мэтавай групай. Удзельнікамі таксама было адзначана, што яны збіраюцца выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю і набытыя веды практычна па ўсіх тэматычных блоках. Найбольш супярэчлівымі атрымаліся вынікі школы-семінара па інавацыйных метадах выкладання, што можна патлумачыць насцярожаным стаўленнем удзельнікаў да магчымасці змены ўласнай ролі "эксперта ў змесце" ў выкладчыцкай дзейнасці.
- (3) Пасля заканчэння праекта "Школа вывучэння ВКЛ" узаемадзеянні з удзельнікамі працягваліся. Па-першае, арганізатары праекта падтрымлівалі шчыльны кантакт з удзельнікамі школ-семінараў, цікавіліся іх навуковымі дасягненнямі і ўжываннем атрыманых пад час праекта ведамі і навыкамі, г.зн. зменамі ў іх **паводзінах** у практычнай дзейнасці (публікацыях, выступках на канферэнцыях і г.д.). Праз паўтары гады пасля сканчэння праекта Гродзенскае абласное грамадскае аб'яднанне маладых навукоўцаў "ВІТ" арганізавала адмысловы навукова-практычны семінар "Выкарыстанне сучасных даследчых тэхналогій і метадык у гістарычнай навуцы" (7-9.11.2003), пад час якога амаль што ўсе ўдзельнікі праекта здолелі прадставіць свае навуковыя здабыткі, атрыманыя пры дапамозе ведаў і навыкаў, набытых у "Школе вывучэння ВКЛ".
- (4) Тры гады, якія прайшлі з моманту пачатку праекта "Школа вывучэння ВКЛ", — дастатковы час для таго, каб падвесці першасныя вынікі **эфектыўнасці** гэтага праекта. Ужо зараз відавочна, што былія ўдзельнікі школы сталі "лідэрамі зменаў" у сваіх навуковых і навучальных установах. Яны ўплываюць на тэматыку і метадыкаю навуковых даследаванняў, распаўсюджваюць атрыманыя веды сярод сваіх калегаў, рэалізуюць сумесныя інавацыйныя навуковыя праекты. На сённяшні дзень можна ўжо казаць пра паўстанне сапраўднай супольнасці маладых беларускіх даследчыкаў ВКЛ, і роля праекта і яго ўдзельнікаў у гэтым несумнеўная.

Досвед і перспектывы

Як паказвае практыка, у адукацыі маладых гісторыкаў сёння могуць прымаць удзел не толькі дзяржаўныя навуковыя і навучальныя ўстановы, але і грамадскія арганізацыі. Гэта не ўнікальна беларускі досвед правядзення школ для гісторыкаў — за мяжой іх арганізацыяй займаюцца разнастайныя навуковыя таварыствы, цэнтры, фонды, арганізацыі. На тэрыторыі Беларусі падобнае мерапрыемства праходзіла ўпершыню. Праводзілася яно намаганнямі мясцовых гісторыкаў пры падтрымцы факультэта Медыявістыкі Цэнтральна-Еўрапейскага Універсітэта ў Будапешце (Венгрыя). Дзякуючы сусветна вядомым гісторыкам Яношу Баку і Герхарду Ярыцу слухачы змагі пазнаёміцца з апошнімі напрацоўкамі еўрапейскай навукі. Свае выступленні яны суправаджаі даведнікамі, падручнікамі, матэрыяламі ў электронным фармаце. Праект стварыў умовы для атрымання навуковых ведаў ад айчынных і замежных гісторыкаў, якія прадставілі свае апошнія даследаванні і праілюстравалі іх прыкладамі. Пад час школы былі створаны магчымасці для атрымання ўдзельнікамі індывідуальных кансультацый, прэзентацый сваіх напрацовак. Акрамя гэтага, праект спрыяў навязванню і замацаванню кантактаў унутры групы маладых гісторыкаў, а таксама паміж гісторыкамі розных пакаленняў.

Сказанае вышэй зусім не значыць, што можна адмаўляцца ад традыцыйнай гістарычнай адукацыі. Яна дае базавую прафесійную адукацыю і дыплом, які афіцыйна пацвярджае прафесію. Адчувальны недахоп у традыцыйнай сістэме адукацыі ў тым, што яна даволі кансерватыўная і не так хутка ўспрымае новыя ідэі ў свеце адукацыі і навукі. У гэтым грамадскія арганізацыі больш гнуткія і хутчэй прыстасоўваюцца да патрабаванняў часу. Іх праграмы і праекты павінны быць канкурэнтаздольнымі, а працэс навучання і яго змест павінен адрознівацца ад таго, што прапануецца ў ВНУ. Аднак гэта зусім не азначае, што падобныя адукацыйныя праекты грамадскіх аб'яднанняў павінны быць ізаляванымі ад ВНУ. Найбольш перспектыўным бачыцца як раз варыянт супрацоўніцтва інстытутаў фармальнай і неформальнай адукацыі з магчымасцю перадачы назапашанага досведу. Пры гэтым адукацыйныя праграмы грамадскіх аб'яднанняў, як больш гнуткія, могуць быць своеасаблівай "тэставай пляцоўкай" для інавацыйных тэм і метадаў, якія пазней могуць быць пераняты традыцыйнымі навучальнымі ўстановамі.

Таксама важна абраць тэматычны накірунак, па якому неабходна дадатковая адукацыя і магчыма ажыццяўленне праектнай дзейнасці. На Вялікае княства Літоўскае выбар трапіў невыпадкова. Беларуская гістарыяграфія паказвае малараспрацаванасць гэтага накірунку ў гістарычнай навуцы і, адпаведна, яго перспектыўнасць у распрацоўцы і падрыхтоўцы спецыялістаў. Айчынная навука значна адростае ад еўрапейскай у даследаванні гэтага перыяду гісторыі рэгіёну. Таму ёсць патрэба вывучаць вопыт сусветнай гістарычнай навукі і імкнуцца рабіць даследаванні на адпаведным узроўні для іх інкарпаравання ў сусветную гістарыяграфію. Неабходнай умовай для паспяховай рэалізацыі праектнай ідэі з'яўляецца адпаведная прафесійная падрыхтоўка арганізатараў, іх знаёмства з абранай сферай і, вядома, мэтавая група, для якой дадзенае мерапрыемства з'яўляецца актуальным і карысным. Пры сённяшнім стане развіцця гістарычнай навукі, для яе падтрымання, удзел трэцяга сектара ў навучальным працэсе, папулярнасці гістарычнай спадчыны становіцца неабходным.